

Магістр 1 року навчання
факультету обліку і аудиту ХНЕУ

ОЦІНКА ТА ВІДОБРАЖЕННЯ ДОХОДІВ, ВИЗНАНИХ ЗА СТАВКОЮ, ВИЩОЮ ВІД РИНКОВОЇ, В ОБЛІКУ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Анотація. Розглянуто підходи до визначення та відображення в бухгалтерському обліку доходів від наданих кредитів, розміщених вкладів (депозитів) за ціною, що відрізняється від ринкової. Розроблено шляхи та пропозиції щодо відображення таких доходів в управлінському обліку банку.

Аннотация. Рассмотрены подходы к определению и отображению в бухгалтерском учете доходов от предоставленных кредитов, размещенных вкладов (депозитов) по цене, которая отличается от рыночной. Разработаны пути и предложения по отражению таких доходов в управленческом учете коммерческого банка.

Annotation. The approaches to defining and reflecting in financial accounting the income from the sum of credits, deposits at a price that differ from a market price are considered. The ways and proposals as for reflecting such income in accounting management of a commercial bank are developed.

Ключові слова: доходи, оцінка, справедлива вартість, ринкова вартість, рахунки, управлінський облік.

Перехід України до ведення бухгалтерського обліку та подання фінансової звітності за міжнародними стандартами визначає мету їх складання, яка полягає в наданні інформації про фінансовий стан установи, що є корисною для широкого кола користувачів. Для того щоб інформація була найбільш достовірною, всі елементи оцінюються за "реальною" вартістю. Забезпечення виконання вимог реальності та правдивості інформації досягається за допомогою застосування таких облікових інструментів, як нарахування, метод ефективної ставки відсотка, переоцінка та резервування. Серед нових процедур можна виділити оцінку фінансових інструментів за справедливою вартістю із застосуванням методу ефективної ставки відсотка та визначення й відображення в обліку зменшення корисності активів. Доходи, що отримуються банком у результаті надання кредитів, розміщення вкладів за ціною, що вища від ринкової, відображаються у фінансовому обліку на відповідному синтетичному рахунку. З метою вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення комерційного банку, було б доцільно розробити рахунок у системі управлінського обліку банку в розрізі контрагентів, що надасть можливість систематизації та деталізації інформації про такі доходи (витрати).

Проблеми та особливості первинного визнання кредитів, наданих не за ринковою ставкою, детально розглянуто в роботах Л. Снігурської: досліджено питання визначення вартості фінансових інструментів згідно з міжнародними стандартами, розглянуто пристосування міжнародного досвіду до визначення вартості наданих банком кредитів, розміщених вкладів (депозитів) до реалій вітчизняної банківської практики. У науковій статті Пришляк Г. В. проаналізовано принцип нарахування у процесі формування методики обліку доходів (витрат) банківської установи, наведено визначення справедливої вартості фінансових інструментів банку із застосуванням ефективної ставки відсотка, відображення доходів від зменшення корисності активів. Особливості побудови управлінського та аналітичного обліку комерційних банків розглянуто в роботах Кіндрацької Л. М.

Метою дослідження є визначення та оцінка доходів, які отримуються банком від надання кредитів, розміщення депозитів (вкладів) за ціною, що перевищує ринкову; розробка рахунків управлінського обліку, на яких буде обліковуватись такий дохід.

Об'єкт дослідження – оцінка вартості та доходів банку, що отримуються в результаті розміщення кредитів, вкладів за ціною, вищою від ринкової.

Предмет дослідження – рахунки фінансового та управлінського обліку, на яких відображено доходи банку від розміщення кредитів, вкладів (депозитів) за ціною, вищою від ринкової.

Доходи та витрати комерційного банку є похідними об'єктами обліку, що виникають як результат здійснення певних банківських операцій, пов'язаних із виконанням зобов'язань (отриманням послуг) і розміщенням активів (наданням послуг). Доходи – це збільшення економічних вигід у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, що ведуть до збільшення власного капіталу [1].

За класифікацією, яка наведена у Звіті про фінансові результати банку, доходи (витрати) поділяють залежно від сфери діяльності на отримувані в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Операційна діяльність банку є основним видом діяльності комерційного банку, а доходи (витрати), отримувані за цим видом діяльності, мають найбільшу питому вагу в структурі доходів банку [1].

У МСБО 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка", а також в Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затвердженій Постановою Правління НБУ № 481 від 27.12.2007 р., визначено, що банки мають оцінювати надані (отримані) кредити, розміщені (залучені) вклади (депозити) під час первісного визнання за справедливою вартістю, включаючи витрати на операцію, які стосуються придбання або емісії такого фінансового активу, або фінансового зобов'язання. Для

виконання зазначених вимог щодо первинного визнання необхідно з'ясувати такі елементи: справедливу вартість кредиту, вкладу (депозиту) та витрати на операції [2].

Зокрема, до витрат на операції відносять: комісійні, сплачені агентам, консультантам, брокерам і дилерам, податки та держмити тощо. До витрат на операції не відносяться: премії та дисконти за борговим інструментом; фінансові інструменти; внутрішні адміністративні чи холдингові витрати. Згідно з МСБО 18, існує також ряд комісій, які є невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту, зокрема: комісії за ініціювання кредиту, отримані (сплачені) банком і пов'язані зі створенням або придбанням фінансового інструменту; комісії, отримані (сплачені) банком за зобов'язання з кредитування під час ініціювання або придбання кредиту; комісії, отримані (сплачені) банком у зв'язку з випуском боргових зобов'язань, що обліковуються за амортизованою собівартістю. Таким чином, дані витрати включаються до первісної балансової вартості фінансового інструменту [1].

Справедлива вартість – сума, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. У МСБО 39 надано досить ґрунтовні рекомендації та запропоновано ряд методів щодо визначення справедливої вартості. Найкращим підґрунтям є визначення справедливої вартості за ринковою вартістю.

Ринкова вартість фінансового інструменту – сума коштів від його продажу на активному ринку. Однак для України ще не є актуальним визначення активного ринку для кредитів та депозитів. У МСБО 39 зазначено, що за відсутності активного ринку найкращим свідченням справедливої вартості фінансового активу є ціна операції (тобто справедлива вартість наданої або одержаної компенсації), встановлена на основі методу оцінки, змінні величини якого включають лише з доступних ринків. Згідно з положенням листа-роз'яснення НБУ № 12-111/1122-12400 від 15.09.2008 р. для визначення справедливої вартості кредитів (депозитів), наданих не за ринковою вартістю, необхідно використовувати встановлені самим банком процентні ставки за стандартизованими групами кредитів (депозитів), тобто методики та системи внутрішнього ціноутворення на банківські продукти.

Справедлива вартість фінансового активу порівнюється із сумою за договором. Таким чином, можна розглянути два випадки:

1. Якщо порівнювані величини приблизно однакові або повністю співпадають, фінансовий актив або фінансове зобов'язання визнаватиметься вартістю договору плюс витрати на операції.

2. Якщо вартість за договором буде суттєво відрізнятися від справедливої вартості, то в обліку слід відобразити фінансовий інструмент за справедливою вартістю плюс витрати за операції [1].

Банк визнає в бухгалтерському обліку прибуток або збиток на суму різниці між справедливою вартістю фінансового активу (зобов'язання) та вартістю договору в кореспонденції з рахунками дисконту (премії), якщо під час первісного визнання він визначає вартість фінансового активу (зобов'язання) за процентною ставкою, вищою (нижчою), ніж ринкова [3].

Первісне визнання доходів від наданих кредитів в обліку відображається за допомогою таких бухгалтерських проведення.

На основну суму боргу за кредитом:

Дебет Основна сума боргу

Кредит Грошові кошти

Одночасно: дохід = справедлива вартість – сплачена сума

Дебет Неамортизована премія

Кредит 6390 "Дохід від наданих кредитів за ставкою, що вища, ніж ринкова" [2].

У МСБО 39 виділяють такі поняття, як "прибуток/збиток першого дня", як результат відхилення справедливої вартості активу від вартості за договором. Таким чином, визнаючи "прибуток/збиток", необхідно порівнювати номінальну вартість під час видачі (первісного визнання) кредиту та дисконтовані грошові потоки (справедливу вартість). У разі зміни умов фінансового інструменту розраховується нова, ефективна ставка чи коригується балансова вартість, що приводить до іншого розподілу доходів на рахунках класу 6 "Доходи", що компенсується на рахунку неамортизованого дисконту. За МСБО 39 для фінансових активів та зобов'язань із плаваючою ставкою періодична зміна очікуваної ставки для відображення руху ринкових ставок відсотка призводить до зміни ефективної ставки відсотка [1].

З метою вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення комерційного банку було б доцільно розробити рахунки в системі управління обліку наданих кредитів, розміщених вкладів (депозитів) за ставкою, вищою від ринкової, за видами контрагентів. У Положенні про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України зазначається, що "управлінський облік ведеться банком для забезпечення внутрішніх потреб в інформації, виходячи зі специфіки та особливостей діяльності й структури управління" [4].

У ході формування рахунків в управлінському обліку слід дотримуватись таких правил побудови аналітичних рахунків: I рівень – номер класу, у даному випадку 8; рахунок порядку II – вони мають двоцифрову нумерацію, що означає розділ; рахунок порядку III – нумерація трицифрова, що означає групу; IV – нумерація чотирицифрова, що означає номер балансового рахунка [5].

Наприклад:

рахунок 8301 – облік доходів за ставкою, вищою, ніж ринкова, від надання кредитів фізичним особам;

рахунок 8302 – облік доходів за ставкою, вищою, ніж ринкова, від надання кредитів юридичним особам;

рахунок 8303 – облік доходів за ставкою, вищою, ніж ринкова, від надання кредитів органам державної влади;

рахунок 8304 – облік доходів за ставкою, вищою, ніж ринкова, від надання кредитів іншим банкам.

За результатами дослідження необхідно констатувати наявність зведеної облікової інформації у формі звітності "Звіт про інші операційні доходи банку", яка буде надавати керівництву банку необхідну інформацію щодо отримуваного доходу за такими операціями для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень, оптимізації діяльності банку за кредитними та депозитними операціями, надасть можливість своєчасно та в повному обсязі відображати наявну інформацію.

Розглянувши положення МСБО та вимоги НБУ щодо первісного визнання кредитів, вкладів, за умови застосування в обліку первісного визнання на основі справедливої вартості за фінансовими інструментами буде визнаватися точно така ж сума, яка сплачується сторонами договору. Розробка аналітичних рахунків у системі управління комерційного банку для відображення доходів від надання кредитів, розміщення вкладів (депозитів) за ціною, що відрізняється від ринкової, їх деталізація підвищить аналітичність та інформативність подання даних про

діяльність комерційного банку. Розробка документа внутрішньої звітності сприятиме наочному відображенню наявної інформації про доходи від іншої операційної діяльності банку. Така інформація є корисною та доцільною для використання керівництвом банку з метою ухвалення обґрунтованих та раціональних управлінських рішень.

Наук. керівн. Глебова Н. В.

Література: 1. Сп'як Г. І. Облік і аудит у банках : навч. посібн. / Г. І. Сп'як, Т. І. Фаріон. – К. : Атіка, 2004. – 328 с. 2. Пришляк Г. В. Врахування принципу нарахування при формуванні методики обліку доходів та витрат банківських установ / Г. В. Пришляк // Вісник ЖДТУ. – 2005. – № 3 (53). – С. 211–214. 3. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затверджена Постановою Правління Національного банку України № 481 від 27 грудня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0048-08>. 4. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України : Затверджено Постановою Правління НБУ № 566 від 30.12.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1172-035>. 5. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у комерційних банках України : навч. посібн. / Л. М. Кіндрацька. – К. : КНЕУ, 1999. – 288 с.